

DOI: <https://doi.org/10.46879/ukroj.2.2020.170–186>
УДК: 61(091)

До 100-річчя кафедри радіології та радіаційної медицини національного медичного університету імені О. О. Богомольця

Ткаченко М. М., ORCID: 0000-0003-4210-1566, e-mail: mtkachenkodeprrm@gmail.com
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Київ, Україна

To the centenary of the department of radiology and radiation medicine of O. O. Bogomolets national medical university

Tkachenko M. M., ORCID: 0000-0003-4210-1566, e-mail: mtkachenkodeprrm@gmail.com
O. O. Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Ключові слова:

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, кафедра радіології, радіаційна медицина, рентгенологія.

Для цитування:

Ткаченко М. М. До 100-річчя кафедри радіології та радіаційної медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. *Український радіологічний та онкологічний журнал*. 2020. Т. 28. № 2. С.170–186. DOI:<https://doi.org/10.46879/ukroj.2.2020.170–186>

Для кореспонденції:

Ткаченко Михайло Миколайович
доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри радіології та радіаційної медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця Міністерства охорони здоров'я України;
пр. Перемоги, 34, м. Київ, Україна, 03057;
e-mail: mtkachenkodeprrm@gmail.com

© Ткаченко М. М., 2020

РЕЗЮМЕ

Мета роботи. Узагальнити історичні відомості про становлення та розвиток кафедри радіології Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

Матеріали роботи. Проведено аналіз відкритих літературних джерел та архівних даних, присвячених історії кафедри радіології, становленню наукової школи, розвитку методичних підходів до викладання радіології в університеті.

Keywords:

O.O. Bogomolets National Medical University, Radiology Department, radiation medicine, radiology.

For citation:

Tkachenko MM. To the centenary of the department of radiology and radiation medicine of O. O. Bogomolets national medical university. *Ukrainian journal of radiology and oncology*. 2020;28(2): 170–186. DOI: <https://doi.org/10.46879/ukroj.2.2020.170-186>

For correspondence:

Tkachenko Mykhailo Mykolaiovych
Doctor of Medical Sciences,
Professor, Head of Radiology and
Radiation Medicine Department of
O. O. Bogomolets National Medical
University of Ministry of Health of
Ukraine;
34 Peremohy Avenue, Kyiv, Ukraine,
03057;
e-mail: mtkachenkodeprmm@gmail.com

© Tkachenko M. M., 2020

ABSTRACT

Purpose. To summarize historical data on the formation and development of Radiology Department of O.O. Bogomolets National Medical University.

Material. The paper deals with the analysis of publicly available literature sources and archival data concerning the history of Radiology Department, establishing scientific school of development of methodological approaches to teaching Radiology at the university.

Рукопис надійшов
Manuscript was received
30.06.2020

Отримано після рецензування
Received after review
02.07.2020

Прийнято до друку
Accepted for printing
28.07.2020

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами

Робота не є фрагментом планових науково-дослідних робіт.

У 2020 р. минає 100 років з часу заснування кафедри радіології та радіаційної медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

Кінець XIX століття ознаменувався найвизначнішими відкриттями у галузі фізики – відкриттям ікс-променів, радіоактивності. Уже сама демонстрація 28 грудня 1895 р. знімка грона Вільгельмом Конрадом Рентгеном (1845–1923) на представленні нового відкриття Вюрцбурзькому фізико-медичному товариству свідчила про можливість і необхідність використання ікс-променів у медицині. Відтоді розпочався розвиток медичної радіології як наукової дисципліни. У наступному році були створені перші рентгенівські трубки, апарати, кабінети. Своє перше застосування ікс-промені знайшли в обстеженні людського тіла.

Перший рентгенівський кабінет у Києві почав функціонувати в лікарні Покровського жіночого монастиря, створеного у 1889 р. великою княгинєю Олександрою Петрівною Романовою (1838–1900) – старшою донькою принца Петра Георгійовича Ольденбурзького, дружиною Великого князя Миколи Миколайовича (брата імператора Олександра II). Велика княгиня Олександра Петрівна канонізована як преподобна Анастасія Київська (2009). У 1898 р.

лікарню Покровського монастиря відвідали делегати з'їзду природодослідників і лікарів, що проходив у Києві. Своєю осначеністю і порядком вона вражала всіх. Польський професор М. Зенц серед усіх переваг лікарні відзначив: «Між іншим, при лікарні є єдиний у Києві кабінет для зняття фотографій рентгена, який служить не тільки цій, але й іншим лікарням». Потім створюються рентгенівські кабінети на кафедрах факультетської терапії, факультетської хірургії медичного факультету Університету Св. Володимира, у військовому шпиталі. Абсолютно очевидно, що почав формуватися новий розділ медицини, пов'язаний з отриманням зображення за допомогою рентгенівських променів. Виникла необхідність створення нової дисципліни, а у зв'язку з цим і викладання рентгенології [34, 39].

Серед архівних документів Університету Св. Володимира цінність представляє «Доповідь комісії, утвореної Медичною Радою для попереднього розгляду питання про створення курсів і шкіл приготування фахівців з рентгенології» [17]. Комісія у складі професора Імператорської Військово-медичної академії В. О. Опеля, професора Імператорського Клінічного інституту великої княгині Олени Павлівни А. М. Корелька, доцента і консультанта того ж інституту П. К. Яновського, асистента кафедри фізики Імператорської Військово-медичної академії І. А. Орлова, приват-доцента тієї ж академії і старшого асистента фізичного інституту Імператорського університету Петрограда, викладача Миколаївської

інженерної академії М. М. Глаголева, інженер-електрика лаборанта Політехнічного інституту В. Заплицького під головуванням в. о. ординарного професора Імператорської Військово-медичної академії С. Я. Терешина провела в період з 25 січня до 27 квітня 1916 р. тринадцять засідань, на яких розглядалися питання викладання рентгенології. Своє рішення у цій справі комісія висловила в доповіді, де була представлена думка членів комісії: «З цієї точки зору, рентгенології як самостійної наукової дисципліни, рівноправної з іншими галузями медичних знань в Росії немає». Причиною такого положення комісія вважає відсутність систематичного викладання, яке б поповнювало кадри фахівців-рентгенологів. Тому, як вважає комісія, має бути порушене питання про створення при медичних факультетах «спроможних кафедр рентгенології і введення цього предмету, як особливої дисципліни, в коло постійного факультетного викладання». Комісія висловлює розуміння, що введення викладання рентгенології призведе до перегляду планів викладання, щоб уникнути нагромадження значної кількості дисциплін в одні і ті ж терміни. На думку комісії, викладання рентгенології має складатися з двох стадій: підготовчої, або загального курсу (що включає фізико-технічні основи і загальні принципи рентгенології) і клінічної (застосування методу на практиці окремих спеціальностей). Комісія вважала, що програма загального курсу має бути розрахована на два семестри при двохгодинних лекціях на тиждень і припускати знайомство з основами фізики, хімії, нормальної анатомії та загальної патології.

Клінічне викладання рентгенології повинно бути поділене по окремих спеціальностях та клініках. Питання, які стосуються викладання в цій другій стадії, не обіймаються однією загальною програмою – вони входять у програми викладання спеціальних предметів у якості застосування рентгенологічного методу на практиці окремих спеціальностей.

Комісія додала до своєї доповіді програму курсу радіології і радіотехніки, підготовлену А. М. Корельком, А. К. Яновським (Імператорський Клінічний інститут великої княгині Олени Павлівни), І. А. Орловим, І. Р. Гірголовим, С. Г. Зарецьким (Імператорська Військово-медична академія) і Л. В. Заплицьким (Петроградський політехнічний інститут).

У першій частині цього загального курсу розглядаються фізико-технічні питання, у другій – медичні. В архіві збереглася фізико-технічна частина програми. Згідно з цією програмою студенти знайомляться з природою і особливостями рентгеновської радіації, умовами виникнення ікс-променів, їх властивостями, будовою рентгеновської трубки, властивостями рентгеновського зображення, трубками для проведення рентгенотерапії, дозиметрією, а також будовою і роботою індуктора, трансформатора. Навчання ведеться асистентами протягом двох семестрів. Кожен, хто навчається, повинен мати 40 годин практичних занять (приблизно дві години на тиждень) і опанувати теоретичний матеріал, набути навички в читанні рентгенограм і ознайомитись із загальними прийомами дозування. Число обов'язкових

самостійно проведених знімків, на думку комісії, повинно бути не менше 30. Найдоцільніше проводити заняття у 7–8 семестрі.

«Необхідною умовою життєздатності кафедри рентгенології комісія вважає створення при кафедрі самостійного, спеціально створеного для цілей викладання рентгеновського кабінету з лабораторією, а також з причини неминучості у багатьох випадках багатоденного спостереження улаштування при амбулаторії 5–20 постійних ліжок».

Обрана медичним факультетом Університету Св. Володимира комісія у складі професорів О. М. Косткевича (1865–1922), О. П. Кримова (1872–1954), М. М. Дітерікса (1871–1941), Й. Й. Косоногова (1866–1922) і приват-доцента Є. Ф. Вебера під головуванням професора Г. М. Малкова (1869 – дата смерті не встановлена) від 26 грудня 1916 р. за № 14965 дійшла висновку:

«1) з причини величезної важливості рентгенології як для цілей діагностики, так і для лікування, викладання рентгенології на медичному факультеті є життєво необхідним;

2) для правильної постановки викладання необхідно заснувати кафедру рентгенології як для обов'язкового предмету на медичному факультеті».

Однак, як відзначила комісія, на виконання цього завдання потрібні великі кошти і час. Що ж до підготовки фахівців-рентгенологів найближчим часом, то наявні в Університеті Св. Володимира установки в рентгеновських кабінетах є незадовільними, приміщення – невідповідними. У зв'язку з цим комісія рекомендувала (рішення засідання Ради медичного факультету Університету Св. Володимира від 23 травня 1917 р.) організувати викладання курсу у 8 семестрі в приватному інституті для наукових досліджень та удосконалення лікарів з рентгенології приват-доцента Є. Ф. Вебера та В. Г. Бергмана (вул. Маріїнсько-Благовіщенська, зараз вул. Саксаганського, буд. 34). Вести курси було доручено фахівцеві-рентгенологу приват-доценту медичного факультету Є. Ф. Веберу. Однак складна політична і економічна ситуація не дозволила в короткі терміни перейти до створення повноцінної кафедри.

З утворенням Української РСР із столицею у Харкові створюються нові навчальні заклади. 17 березня 1920 р. Київський губернський відділ народної освіти ліквідує медичні факультети університету Св. Володимира і Українського державного університету, а також жіночий медичний і онтологічний інститути і організовує на їх базі Інститут охорони здоров'я. Директором цього вишу, який незабаром перейменовували в медичну академію, а потім у Київський медичний інститут, призначили Є. Г. Черняхівського.

Є. Г. Черняхівський починає свою діяльність на голому місці, оскільки майже немає майна і вчених-медиків. Та все ж йому вдається залучити відомих спеціалістів, що залишилися в Києві. Усе це поклало початок народженню в медичному інституті нової кафедри – кафедри рентгенології, яка почала так іменуватися з 1920 р. Завідує кафедрою згідно з архівними документами до 8 листопада 1921 р. професор **Євген Фердинандович Вебер**

(1875–1947) [36, 44]. Це була друга кафедра рентгенології на теренах післяреволюційної Росії. Перша кафедра рентгенології була організована у 1919 р. в Інституті удосконалення лікарів в Петрограді, і першим професором кафедри було затверджено А. К. Яновського (1865–1942) [24].

Є. Ф. Вебер народився 1 січня 1875 р. у Києві в родині купця, був лютеранського віросповідання. Середню освіту отримав у Київській першій гімназії. У 1898 р. Є. Ф. Вебер закінчив з відзнакою медичний факультет Імператорського Університету Св. Володимира зі ступенем лікаря і був затверджений на посаду позаштатного ординатора терапевтичної факультетської клініки. Після закінчення служби Є. Ф. Вебера залишили професорським стипендіатом кафедри при тій самій клініці без утримання терміном на два роки, а потім ще на один рік. На початку 1905 р. Є. Ф. Вебер закінчив іспити на ступінь доктора медицини [9].

Є. Ф. Вебер – учень професорів Юлія Петровича Лауденбаха (1863–1908) і Василя Васильовича Чиркова (1845 – дата смерті не встановлена). Ю. П. Лауденбах очолював кафедри фармакології і фізіології медичного факультету Університету Св. Володимира, вивчав питання фармакології серцево-судинної системи, дію отрут на кров, матку. В. В. Чирков – учень Г. А. Захар'їна, закінчив медичний факультет Московського університету, завідував кафедрою факультетської терапії медичного факультету Університету Св. Володимира (1886–1904) [23]. Саме В. В. Чирков познайомив Є. Ф. Вебера зі спектрофотометричним методом дослідження крові.

До 1909 р. Є. Ф. Вебер опублікував такі роботи:

1) «*Значение лейкоцитов при заживлении раны и образования рубца*» (робота виконана в лабораторії хірургічної патології і терапії Імператорського Університету Св. Володимира), *Летопись Русской Хирургии* (у 1898 р. робота була удостоєна медичним факультетом золотої медалі);

2) «*О регенерации оксигемоглобина из метгемоглобина при первой форме острой метгемоглобинемии*» (робота виконана у фармакологічній лабораторії Університету Св. Володимира). Доповідь була представлена у 1908 р. на засіданні фізико-медичного товариства, присвяченого пам'яті професора Ю. П. Лауденбаха;

3) «*Über die Möglichkeit gleichzeitiger quantitativer Bestimmung zweier Gallenfarbstoffe in der Galle mit Hilfe des Spectrophotometers*» (робота виконана у фізіологічному відділенні Київського політехнічного інституту, 1909). Опублікована у «*Zeitschrift f. biologische Technik und Methodik*»;

4) «*К вопросу об острой метгемоглобинемии*» (робота виконана у фармакологічній лабораторії Університету Св. Володимира), опублікована в «*Университетских Известиях*» (1909) [9].

Остання робота була представлена на медичному факультеті як дисертація на здобуття наукового ступеня доктора медицини. Є. Ф. Вебер присвятив цю роботу «пам'яті покійного, гаряче улюбленого вчителя Юлія Петровича Лауденбаха, під безпосереднім керівництвом якого були проведені справжні

дослідження, глибоко вдячний йому, я присвячую цю працю» [9].

Слід відзначити, що очолював факультетську терапевтичну клініку в той час видатний терапевт професор В. П. Образцов (1851–1920) [27].

Під керівництвом відомих Учених-медиків працював талановитий дослідник Є. Ф. Вебер, який не міг зупинитися на досягнутому. Його допитливий розум рвався до нового. І цим новим у ті роки було дослідження людей за допомогою нещодавно відкритих рентгенівських променів. Є. Ф. Вебер високо цінував пророчі слова Вільгельма Конрада Рентгена (1845–1923), який на питання: «Яке буде значення нового відкриття в медицині?», відповів: «Це буде залежати від самих лікарів». На той час у Києві вже працювали декілька рентгенівських кабінетів. Євген Фердинандович спільно з лікарем В. Г. Бергманом набули устаткування і відкрили приватний рентгенівський кабінет (1913), який дуже швидко став Рентгенівським інститутом, де проходили навчання і удосконалення лікарі, що побажали стати рентгенологами. За час існування рентгенівського інституту, який очолювали В. Г. Бергман і Є. Ф. Вебер, у ньому навчалися понад 200 лікарів.

Слід відзначити, що в Університеті Св. Володимира і Київському політехнічному інституті (заснований у 1898 р.) фундаментальними питаннями фізики рентгенівських променів займався визначний учений Георгій Георгійович Де-Метц (1861–1947), з яким співпрацював Є. Ф. Вебер. З 1906 р. за редакцією Г. Г. Де-Метца виходив науково-популярний журнал «Фізичний огляд». У 1917 р. він був ректором Університету Св. Володимира, а у 1928–1947 рр. – професором Київського інституту народної освіти.

З 1908 до 1914 р. Є. Ф. Вебер часто відвідував Відень, Берлін, де працювали піонери рентгенології Г. Гольцкнехт (1872–1931), М. Гаудек (1880–1931), Р. Ленк. Проте дослідницька робота не полишала думок ученого. Ще в 1911 р. він, експериментуючи на тваринах, виконав накладення пневмоперитонеуму, а через рік опублікував опис цього методу у 20-му томі журналу «*Fortschritte auf dem Gebiet der Rontgenstrahlen*» під назвою «Про значення введення кисню або повітря в черевну порожнину для експериментальної і діагностичної рентгенології» (с. 322–327).

На XIII Міжнародному конгресі рентгенологів у 1912 р. німецький лікар А. Лорі повідомив про можливість дослідження черевної порожнини за допомогою лапароскопа після введення в неї повітря, абсолютно не вказавши про отримання зображення. Лише у 1914 р. він повідомив про можливість досліджувати органи черевної порожнини рентгенологічним методом після накладення пневмоперитонеуму.

Поза сумнівом, пріоритет у цьому питанні належав Є. Ф. Веберу, але відомий московський рентгенолог Л. Д. Лінденбрaten у монографії «Искусственный пневмоперитонеум в рентгенодиагностике» (1963) визнав пріоритет за А. Лорі, а Є. Ф. Вебера вважав

піонером застосування діагностичного пневмоперитонеуму.

Є. Ф. Вебер займається рентгенологічним дослідженням органів травлення і в цей період видає дві монографії – «Клиническая рентгенодиагностика заболеваний желудочно-кишечного тракта» (1910) і «Клиническая рентгенодиагностика заболеваний печени, селезенки и брюшины» (1914) [6, 24].

На початку Першої світової війни (1914–1918) молода медична рентгенологія мала малий досвід роботи у військових умовах. Крім того, положення рентгенології було вкрай важким. Невистачало апаратури, недостатньо були підготовлені кадри, а ще і відсутня допомога з цих питань з боку Німеччини. Усе це зумовило становище, при якому санітарні установи армії були позбавлені рентгенологічної допомоги. Ініціативна група киян поставила питання про необхідність створення такої організації, яка могла б реально допомогти поліпшенню рентгенодіагностики у шпиталях Києва. 5 вересня 1914 р. київською інтелігенцією (викладачами вищих і середніх навчальних закладів) була створена «Комісія допомоги пораненим рентгенівськими дослідженнями» на чолі з професором Й. Й. Косоноговим. Через декілька місяців комісія налічувала у своєму складі 80 членів, серед яких було тільки 3 рентгенологи – Л. С. Бланк, Є. Ф. Вебер і Б. Б. Пауль. Робота членів комісії була багатогранною. Є. Ф. Вебер на чолі свого Рентгенівського інституту проводив підготовку лікарів-рентгенологів. З початком Першої світової війни Є. Ф. Вебер і В. Бергман прагнуть зберегти цей інститут. Про це свідчать архівні документи. Так, у Державному архіві Києва (ДАК) існує такий запис від березня 1919 р. [18]:

«У президію факультетської ради медичного факультету Київського університету.

Зважаючи на можливу майбутню евакуацію деяких рентгенівських установ у Києві і з огляду на те, що університетський курс читається на приладах, архівах і матеріалах Рентгенівського інституту (кол. Вебера і Бергмана) прошу президію факультетської ради про залишення інституту в Києві. За зав. інститутом В. Бергман».

У 1920 р. у Київському медичному інституті, як уже вказувалося, створюється самостійна кафедра рентгенології, але слід відзначити, що викладання рентгенології на медичному факультеті Університету Св. Володимира почалося з 1909 р. [29].

Є. Ф. Вебер став ординарним професором, працював над створенням програми з рентгенології. Спеціальним рішенням Вченої ради було призначено іспит з дисципліни на 3 курсі. Також він прагнув зберегти деякі рентгенкабінети міських лікарень, що є клінічними базами медичного інституту. Це мало дуже велике значення. У цей час із ним працювали асистенти О. Я. Богаєвський (1890–1959) і Ф. П. Богатирчук (1892–1984) – здібні рентгенологи, які пізніше стануть відомими вченими і з вдячністю згадуватимуть свого першого вчителя і наставника [10, 34, 35, 37, 39].

Обстановка в країні погіршувалася. Голод, бідність, злидні торкнулися і медичного інституту.

Хворих у лікарнях майже не було. Були відсутні медикаменти, білизна, приміщення не опалювалися. Про все це професори говорили на засіданнях Вченої ради. Директор інституту професор Є. Г. Черняхівський (1873–1938) вживав усіляких заходів для поліпшення становища. Проте багато співробітників виїхали в еміграцію. Вважаємо за необхідне привести виписку з архівних документів того часу:

«№ 7 Протокол про кафедру рентгенології.

...позаяк проф. Вебер виїхав на Батьківщину до Польщі як біженець. 8.11.1921 р.

Ухвалили: доручити проводити практичну роботу по рентгенології О. Я. Богаєвському з 8.11.1921 р., повідомити деканів» [43].

Таким чином, згідно з архівними матеріалами, професор Є. Ф. Вебер завідував кафедрою рентгенології до 8 листопада 1921 р. [43, 44].

Звіт про роботу інституту за 1922 р. (з 1 січня до 1 липня 1922 р.) з доповіді директора: «...частина емігрувала за межі республіки (В. К. Ліндеман, Є. Ф. Вебер, І. Ю. Руберт)». Там же зазначається: «Дуже важко було подолати психологію деяких професорів, упевнених у тому, що Радянська влада покликана лише руйнувати, а не творити. Тому ця група професорів не тільки не сприяла в роботі, але і гальмувала роботу» [43].

Зараз важко читати ці скупі архівні матеріали. За ними стоїть життя здібних і неординарних особистостей, які бажали працювати на благо людей, шукали відповідних умов для своєї роботи, але незважаючи на такий важкий у всіх сенсах період життя Є. Ф. Вебера у Києві, для нього він був найпліднішим.

У 1921 р. Євген Фердинандович отримує австрійське підданство і виїжджає до Відня. Починається нова сторінка його життя. Його призначенням усе життя було бути організатором. І він створив і очолив Віденське відділення Наукового рентгенологічного інституту фірми «Siemens-Halske» [28]. Де б не працював Є. Ф. Вебер, він завжди займався підготовкою лікарів-рентгенологів. Створені ним курси отримали високу оцінку з боку практичних лікарів і з великим задоволенням відвідувалися. На жаль, у нас немає повного списку друкованих праць Є. Ф. Вебера, але ми знаємо, що у віденський період свого життя він опублікував праці як науково-дослідного, так і рентгенотехнічного напрямку.

Євген Фердинандович писав про те, що рентгенологія не повинна уподібнюватися лише фотографуванню за допомогою рентгенівських променів різних органів і систем. Він уважав, що це клінічна дисципліна, і кожне рентгенологічне дослідження має розглядатися у зв'язку з повним клінічним обстеженням хворого. У Німеччині, Австрії, в інших європейських країнах у систему медичної освіти вводиться дисципліна, яка називається клінічною рентгенологією, створюються нові кафедри. Ураховуючи, що Є. Ф. Вебер уже на той час володів великим досвідом організації кафедр і викладання як студентам, так і лікарям, Рада медичного факультету Латвійського університету у 1927 р. запросила ученого знову-таки для організації нової кафедри

і викладання на ній. Є. Ф. Вебер дав згоду, його обрали приват-доцентом (жовтень 1927 р.), а тодішній міністр освіти Латвії Яніс Райніс затвердив це обрання. У Ризі почався третій період життя, наукової і клінічної діяльності Є. Ф. Вебера. Слід відзначити, що у Ризі жив і колишній киянин – професор Іван Юлійович Руберт (1874–1934), який з 1922 р. очолював кафедру очних хвороб Латвійського університету і став у 1932 р. засновником Латвійського офтальмологічного товариства [27].

Медичною громадськістю все більше висувається на обговорення проблема необхідності вдосконалення навчання рентгенології. У 1928 р. на Міжнародному конгресі рентгенологів у Стокгольмі широко обговорювалося питання викладання рентгенології на медичних факультетах. Є. Ф. Вебер як делегат Латвійського університету виступив з доповіддю з цього питання.

Доцентський курс працював на базі другої міської Ризької лікарні (нині Республіканська клінічна лікарня імені П. Страдіня). У 1928 р. доцентський рентгенологічний курс медичного факультету Латвійського університету, який очолював Є. Ф. Вебер, перетворено в Рентгенологічний інститут (кафедру). Разом із Є. Ф. Вебером працюють асистенти К. Бутуліс, С. Лінковіч, Я. Лединьш, П. Нейберг, Я. Земсарс [28].

Є. Ф. Вебер, у першу чергу, був лікарем і прагнув створити хорошу клінічну базу з сучасним обладнанням рентгенкабінетів. У міру розширення ліжкового фонду лікарні, відкриття нових відділень Євген Фердинандович і його співробітники домоглися збільшення кількості рентгенодіагностичних і рентгенотерапевтичних апаратів, з'явився апарат для рентгенографії зубів, а також дозиметр для терапевтичного кабінету. Слід відзначити, що апарати були сучасної конструкції фірми «Siemens». На ті часи таке оснащення для викладання рентгенології було чудовим. Ці апарати, придбані завдяки Є. Ф. Веберу, бездоганно працювали аж до 1968 р.

Є. Ф. Вебер щотижня проводив збори асистентів клінік, засідання лікарських товариств, на яких демонструвалися результати складних у діагностичному плані випадків, а також енцефалограм, вентрикулограм, міелограм, пієлограм, холецистограм, гістеросальпінгограм, рентгенограм після накладення пневмоперитонеуму, ретропневмоперитонеуму.

На початку 30-х років минулого століття Є. Ф. Вебер висунув положення, що пізніше стали головними в роботі рентгенолога. Перш за все, рентгенолог – високопрофесійний лікар, що має глибокі знання і в інших галузях медицини, самостійно думає, володіє достатніми знаннями, щоб вирішувати складні діагностичні завдання. Крім того, Є. Ф. Вебер вимагав присутності лікарів, що лікували хворих, при рентгенологічному їх обстеженні. Рентгенівські кабінети в лікарні стали консультативними центрами для всіх лікарів. На жаль, багато що з цих цінних положень забуто. Лікарі променевої діагностики перетворилися на «фотографів», що фіксують зображення

і не завжди правильно його трактують через незнання клінічних проявів захворювання.

Особливу увагу Є. Ф. Вебер приділяв заняттям зі студентами, які він проводив на четвертому курсі – лекції читалися двічі на тиждень, практичні заняття проводилися три рази на тиждень по дві години, а також студентам п'ятого і шостого курсів по два заняття на тиждень по дві години. У групі було по десять студентів. Євген Фердинандович вважав необхідною умовою для успішного навчання наявність архіву рентгенограм по всіх розділах рентгенодіагностики. Такий архів був створений. На заняттях кожен студент отримував по 5–6 рентгенограм з короткими виписками з історії хвороби, описував ці знімки, а потім усі разом їх розбирали під керівництвом викладача. Окрім вивчення рентгенології і студентами, що вивчають рентгенологію, клініки різних захворювань, Є. Ф. Вебер вважав за необхідне і вимагав знання патологоанатомічних проявів патологічного процесу. Він прагнув продемонструвати і порівняти рентгенологічні прояви з патологоанатомічними препаратами. Він створив патологоанатомічний музей з препаратами по кістковій, пухлинній і туберкульозній патології. До цих препаратів додавалися і рентгенограми [23].

Є. Ф. Вебер був не тільки видатним рентгенологом, але і висококваліфікованим фахівцем з рентгенотерапії. Хворі на лікування поступали з онкологічного відділення. Є. Ф. Вебер вважав, що не варто проводити рентгенотерапію хворим із запущеними формами раку і віддаленими метастазами, оскільки це дуже обтяжує їх стан. Він проводив курс рентгенотерапії тільки за показаннями, суворо індивідуалізуючи схему лікування, вносячи свої поправки до плану проведення опромінювань. Є. Ф. Вебер опублікував роботу «До питання про променеву терапію раку», а також спільно з патологоанатомом – доцентом М. Брандтом – статтю про регрес ракових метастазів у кістках.

Латвійський університет неодноразово направляв Є. Ф. Вебера у наукові відрядження до Німеччини, Франції, Швейцарії, Швеції. Він брав участь у міжнародних конгресах.

Рентгенологічний інститут став також базою для післядипломного навчання. Є. Ф. Вебер у Ризі, як і в Києві, збирав навколо себе талановитих лікарів, які стали згодом відомими фахівцями Латвії – Пауля Нейберга, Яніса Земсарса, Тихона Білого, Вільгельма Пампе, Яніса Лединьша та ін.

Є. Ф. Вебер був автором понад 35 наукових праць, трьох монографій. Свої роботи він друкував у різних журналах, чимала кількість їх надрукована у провідному рентгенологічному журналі «*Fortschritte auf dem Gebiet der Rontgenstrahlen*». У працях Є. Ф. Вебера висвітлені не тільки питання рентгенодіагностики, але і дозиметрії, методик дослідження і викладання рентгенології. Інтерес представляють роботи вченого, присвячені аналізу легеневого рисунку в нормі та за умов патології. Він передбачив можливість проведення ангіографії серця і аорти [23].

Є. Ф. Вебер був членом кількох товариств рентгенологів, зокрема членом-кореспондентом Німецького

товариства рентгенологів, постійним членом Міжнародного товариства радіологів, почесним членом Віденського товариства рентгенологів, членом Паризького і Латвійського товариств рентгенологів.

У Ризі Є. Ф. Вебер працював до осені 1944 р., а потім виїхав до Німеччини [33]. Помер професор Євген Фердинандович Вебер у 1947 р.

13 червня 1922 р. виконуючим обов'язки завідувача кафедри рентгенології призначається професор **Григорій Семенович Іваницький** (1867–1940) – завідувач кафедри оперативної хірургії і топографічної анатомії. Через декілька місяців виконуючим обов'язки завідувача кафедри рентгенології став приват-доцент **Олексій Якович Богаєвський** (1890–1959).

О. Я. Богаєвський народився 2 жовтня 1890 р. у Полтавській губернії в родині священика Іакова Богаєвського. У 1908 р. у Полтаві він закінчив гімназію, 1915 р. – медичний факультет Університету Св. Володимира [1]. Під час Першої світової війни працював рентгенологом у військовому шпиталі [7, 8], над яким шефствувала вдовуюча імператриця Марія Федорівна (1847–1928) – мати Миколи II. Завдяки цьому шпиталь мав сучасне обладнання, у тому числі рентгенівський апарат. У шпиталі О. Я. Богаєвський познайомився з Анастасією Володимирівною Пушешніковою (1899–1959) – донькою активного учасника Першої світової війни, командира 14-го саперного батальйону генерал-майора Російської Імператорської армії Володимира Васильовича Пушешнікова (1859–1941), з якою одружився у 1916 р. 19 вересня 1917 р. у молодих народився син Олексій (помер у 1993 р.).

У 1920 р. О. Я. Богаєвський працював на кафедрі рентгенології Київського медичного інституту помічником завідувача [41]. Після еміграції Є. Ф. Вебера до Польщі практичну роботу на кафедрі доручили проводити О. Я. Богаєвському.

Це були неймовірно важкі роки для всієї країни і для вітчизняної медицини. Так, видатний хірург професор М. М. Волкович (1858–1928) у доповіді на Вченій раді говорив: «Страшений холод, голод, хворі розбігаються, немає білизни...». Таке ж важке положення було і на кафедрі рентгенології: кабінети не були облаштовані для прийому хворих, відсутні реактиви, не вистачало кваліфікованих співробітників.

Директор інституту професор Євген Григорович Черняхівський (1873–1938) допомагав кафедрі у створенні умов для викладання дисципліни. Майже на кожному засіданні бюро Київського медичного інституту ставилося питання про рентгенівські кабінети. Так, у протоколі засідання від 8 березня 1922 р. зазначається: «Рентгенівські кабінети факультетських клінік, 2-ї Радянської лікарні, онкологічного факультету є власністю інституту. Персонал кабінетів перебуває на службі в медінституті, а харчове утримання одержує від Губздрава. Постачаються рентгенкабінети необхідним – Губздравом». У червні 1922 р. професор Є. Г. Черняхівський говорив про обов'язкове використання для викладання дисципліни всіх рентгенкабінетів (військового шпиталю,

факультетських клінік, Чорноробочої лікарні, онкологічного факультету), а один із зазначених кабінетів пропонував закріпити за кафедрою рентгенології.

Як свідчать архівні матеріали, у 1925 р. визначні професори – терапевти Ф. Г. Яновський, М. М. Губергріц, В. В. Виноградов, невропатолог Б. М. Маньковський, травматолог С. Л. Тимофєєв, патологоанатом П. О. Кучеренко, акушери-гінекологи О. І. Крупський, Г. Ф. Писемський, хірурги М. М. Москальов, Є. Г. Черняхівський, уролог А. А. Чайка – рекомендують на штатну посаду завідувача кафедри рентгенології Київського медичного інституту О. Я. Богаєвського – приват-доцента КМІ, завідувача рентгенкабінету Київського військового шпиталю, «який впродовж трьох із половиною років самостійно, за дорученням правління КМІ, завідує кафедрою рентгенології КМІ» [15]. Надається характеристика О. Я. Богаєвського як «доброго товариша з яскраво виявленими колегіальними якостями. Відомий він також і з боку працелюбства і працездатності. Брав участь і очолював роботу наукової комісії № 6 КМІ, брав участь у науковій і громадській роботі поза межами КМІ, на шляху організації рентгенологічної підсекції медичної секції Української академії наук, де був обраний заступником голови та представником від Української академії наук до ради Всесоюзної асоціації рентгенологів. Крім того, він перебував у складі редакційної колегії «Київського медичного збірника» (12 жовтня 1925 р.).

Згідно з наказом № 322 по КМІ від 31 травня 1926 р. «затверджується на посаді зав. кафедри рентгенології приват-доцент, старший асистент, виконуючий обов'язки завідувача цієї кафедри д-р Богаєвський з 17 березня ц. р. Підстава: протокол Правління КМІ від 17/III та повідомлення Укрофосу № 017681» [15].

Своїм першим учителем О. Я. Богаєвський вважав професора Є. Ф. Вебера, який все своє життя займався науковою, педагогічною і клінічною діяльністю. У 1927 р. Олексій Якович пройшов стажування в клініках Берліна, Відня [12], також навчався у видатних австрійських рентгенологів М. Гаудека і Г. Гольцкнехта, займався підготовкою висококваліфікованих фахівців на кафедрі. Під час наукового відрядження О. Я. Богаєвського за кордон у червні 1927 р. обов'язки завідувача кафедри рентгенології виконувала професор Віра Гнатівна Гедройць (1876–1932) – княжна за походженням, перша російська жінка – професор хірургії, завідувач кафедри факультетської хірургії (1929–1930) [27].

О. Я. Богаєвський захистив кандидатську «Методика рентгенівського дослідження і діагностика» та докторську «Рентгенівські методи дослідження молочної залози, діагностики її захворювань та значення останньої» дисертації.

Вивчаючи матеріали V Всесоюзного з'їзду рентгенологів і радіологів, який відбувся у Києві 18–23 травня 1928 р., ми зустрічаємось з О. Я. Богаєвським як з ученим, котрий добре обізнаний в різних розділах рентгенології, виступає з доповідями та в обговоренні питань рентгенодіагностики

захворювань страховоду, шлунка, товстої кишки [29]. Так, знову проявляється увага до симптому Вебера [6], який, на думку О. Я. Богаєвського, є дуже інформативним при диференціальній діагностиці між раком страховоду та іншими захворюваннями [29]. Олексій Якович наполегливо рекомендував контрастне дослідження кишечника при різних його захворюваннях, підкреслював важливість повторних рентгенологічних досліджень, висловлював свої клінічні спостереження. Він також надавав рекомендації з приводу лікування шкірних хвороб рентгенотерапевтичним методом, а ознакою успіху лікування вважав зміну концентрації кальцію в крові. Не минав О. Я. Богаєвський і питань викладання дисципліни, підкреслюючи, що в Києві на медичному факультеті університету рентгенологія почала викладатися з 1909 р. Олексій Якович вважав: «Відсутність знань лікаря з основами рентгенології – факт, який принижує його престиж навіть в очах хворих» [29].

У 1934 р. на першій українській конференції рентгенологів і онкологів, що відбувалась у Харкові, О. Я. Богаєвський знов нагадав про «циркуль Вебера» і більш розширені можливості його використання [40], а в 1936 р. з'явилася робота «Розвиток ліктьового суглоба в рентгенологічному зображенні (Дитячий та юнацький вік)» [5]. На цій конференції він також з О. Г. Сикорським торкнувся питання помилок при виявленні сторонніх тіл. Займаючись лікуванням коклюшу рентгенотерапією малими дозами, О. Я. Богаєвський у своєму виступі говорив про успішність цього лікування.

Програмою темою другого українського з'їзду рентгенологів і радіологів, який відбувся в Харкові 17–21 грудня 1936 р., є «Сучасна рентгенодіагностика захворювань серцево-судинної системи» [19]. О. Я. Богаєвський представив доповідь «Рентгенодіагностика медіастинітів і перикардитів», яка навіть із позицій сьогодення може бути корисною. Так, він писав: «В основу рентгенівської симптоматології кладуться насамперед патофізіологічні зміни в зазначених відділах, які угрунтовують типову рентгенівську картину, і в другу чергу – взаємовідношення з сусідніми органами (розташування, рух, деформація тощо). Рентгенологічний метод дає найбільші можливості для визначення початкових обмежених локалізацій медіастинітів і перикардитів, а також і для вивчення змін протягом процесу для диференціації їх з іншими змінами в цих відділах, а також для контролю і прогнозу».

Вражають глибокі знання О. Я. Богаєвського з рентгенодіагностики майже всіх органів і систем, а також набутий великий досвід застосування рентгенотерапії для лікування різних захворювань. Йдеться про лікування *acne vulgaris*, коклюшу, раку травного каналу, деяких захворювань нервової системи. Цими питаннями він професійно займався.

Ще у 1918 р. у звіті рентгенкабінету Київського військового шпиталю за 1916 р. з'являється робота молодого лікаря Олексія Богаєвського «Рентгеноанатомія локтевого суглава в детском и юношеском возрасте» [11]. У різні роки своєї наукової діяльності він повертався до цієї проблеми [5]. Про глибину

вивчення питання свідчить той факт, що у 1958 р. Л. К. Семенова в роботі «Суставно-связочный аппарат человека в онтогенезе» посилається на роботу О. Я. Богаєвського як на глибоко і об'єктивно розроблену проблему [31].

Слід відзначити, що першим методикою маммографії в нашій країні почав застосовувати в клініці О. Я. Богаєвський (1929) [2, 3], а методикою дослідження проток молочних залоз – М. М. Кукін. Пізніше О. Я. Богаєвський захистив докторську дисертацію, яка була присвячена рентгенологічним методам дослідження молочної залози. Проте систематичним і масовим цей вид досліджень став тільки в шістдесятих роках минулого століття [30].

У своїх спогадах згадує О. Я. Богаєвського визначний терапевт, колишній директор Інституту геронтології академік Дмитро Федорович Чеботарьов. Він, закінчуючи інститут, окрім терапії спеціалізувався з рентгенології у завідувача кафедри професора О. Я. Богаєвського [45].

З документів 20-х років видно, що на кафедрі працювали 2–3 співробітники, включаючи завідувача кафедри. Але вже у 1933 р. О. Я. Богаєвський подав на ім'я директора КМІ рекомендації на посади асистентів кафедри рентгенології – «на Левинського, Єфремова, Кеніга, Перельмана, Вележева (який уже 3 роки працював на кафедрі)» [14].

Є документ, у якому представлені наукові роботи співробітників кафедри рентгенології за 1920–1935 рр. [11]. Таких робіт нараховується 70. Також викладені проблеми, над якими працювали співробітники кафедри рентгенології:

- А. Вплив ікс-променів на ендокринні залози;
- Б. Нові методи в рентгенодіагностиці та удосконалення й уточнення тих, що існують: а) рентгенодіагностика захворювань м'яких тканин; б) рентгенодіагностика захворювань шлунково-кишкового тракту;
- В. Локалізація сторонніх тіл;
- Г. Рентгенотерапія (нові методики): а) захворювання шкіри; б) захворювання внутрішніх органів; в) комбінована терапія;
- Е. Розробки педагогічного процесу.

Серед авторів надрукованих робіт співробітники кафедри Ф. П. Богатирчук [6], О. Г. Сикорський [4, 32], Левинський, Дубровський, О. П. Єфремов, П. П. Кеніг, Соловйов, В. М. Михайлов, Р. Л. Перельман.

В архівних документах 1933–1934 рр. є «Програма з рентгенології лікувально-профілактичного факультету» [16]. Навіть сьогодні, коли дисципліна викладається майже століття, нас приємно дивує обсяг цієї програми (складається з 21 розділу), логічність викладення матеріалу, важливість поставлених завдань. Ця програма охоплює не тільки фізико-технічну частину, історичний огляд розвитку дисципліни, але й дуже детально представляє рентгенодіагностику кістково-суглобового апарату, черепа, органів огруддя (легенів, міжстіння діафрагми, плеври), шлунково-кишкового тракту.

Великим внеском О. Я. Богаєвського в українську медицину була підготовка і видання у 1929 р. разом із М. М. Губергіцом, М. А. Левитським та іншими

професорами Київського медичного інституту посібника «Медичний poradник. Довідник з клінічної медицини для лікарів» [25]. У 1940 р. його перевидало Державне медичне видавництво УРСР [26].

На жаль, ми мало знаємо про життя і діяльність О. Я. Богаєвського у воєнні та повоєнні роки. Відомо, що під час окупації він знаходився в Києві, займався приватною практикою. Потім виїхав до Польщі. У 1947 р. прибув до США. 27 грудня 1954 р. при натуралізації у Сполучених Штатах О. Я. Богаєвський змінив прізвище на *Alexius Brown*. Жив він у Південному окрузі Нью-Йорка.

О. Я. Богаєвський був членом Російської академічної групи (РАГ) у США [1], яка була створена у 1948 р. і об'єднувала відомих учених, вихованців дореволюційних російських університетів і вищих навчальних закладів. Першим головою РАГ у США був колишній ректор Київського університету, відомий філософ професор Євген Васильович Спекторський (1875–1951), потім колишній ректор Московського університету професор М. М. Новиков (до 1966 р.), колишній проректор Петроградського університету О. О. Боголепов (до 1970 р.), професор М. С. Арсен'єв [47]. РАГ сприяла зміцненню традиційної російської культури серед своїх членів і знайомила з нею місцеву громадськість, видавала наукові праці своїх членів, допомагала молодим науковцям, організовувала наукові дослідження, улаштовувала відкриті лекції.

О. Я. Богаєвський надрукував близько 150 робіт, присвячених результатам експериментальних, клінічних досліджень і медичної практики.

Помер професор О. Я. Богаєвський 10 травня 1959 р. у США, похований на кладовищі монастиря Нове Дівеєво (штат Нью-Йорк).

Не можна не згадати і відомого вченого, лікаря-рентгенолога, знаного у світі шахіста, доктора медичних наук, професора кафедри рентгенології Київського медичного інституту і професора рентгеновської анатомії медичного факультету Університету Оттави **Федора Парфеновича Богатирчука** (1892–1984).

Ф. П. Богатирчук народився 14 листопада 1892 р. у Києві в родині регента Флоровського жіночого монастиря. Ось як згадував сам Федір Парфенович про початковий період свого життя: «Батько мій, син священика, володів приємним голосом, грав на скрипці і був диригентом церковного хору у Флоровському жіночому монастирі. Він був домовласником і мав деякі достатки, так що ми жили безбідно. Будучи років сорока, він не встояв перед чарами однієї зі своїх півчих, вісімнадцятирічної золотокудрої красуні, одружився на ній, і першим плодом їх любові був автор цих рядків, що народився у 1892 році. Батько помер, коли мені не було п'яти років, і через два роки мати вийшла заміж за чиновника однієї з урядових установ. Вітчим дотримувався вельми ліберальних поглядів, співав і грав на піаніно і, мабуть, був дуже цікавою людиною, бо в нашому будинку постійно товклися представники всілякого богемствуючого люду, яких вітчим пригощав розмовами, а мама – смачними стравами.

Незабаром, проте, капітал батька був прожитий, і вітчим сховався з горизонту, залишивши під опікою матері трьох дітей. Нелегко їй, бідній, довелося виводити нас в люди. Мені, як старшому, довелося немало попрацювати, аби і їй допомогти...».

У 1912 р. Ф. П. Богатирчук закінчив другу Київську гімназію і вирішив вчитись на медичному факультеті Університету Св. Володимира, який закінчив у 1917 р. У цьому ж році добровольцем пішов на фронт, був лікарем піхотного 309-го Овруцького полку. Під час Громадянської війни служив у військовому шпиталі в Білій Церкві, потім – полковий лікар в дивізії січових стрільців армії УНР. Викладав анатомію в інституті фізкультури і спорту в Києві, завідував там лікарським пунктом. Надалі працював лікарем-рентгенологом у Київському рентгеновському інституті, викладав рентгенологію у 2-му медичному інституті.

Саме в цей час на кафедрі почав активно працювати Ф. П. Богатирчук на посаді позаштатного співробітника [42]. Він примкнув до «лектури», яка все викладання в медичному інституті проводила українською мовою. Одним із головних активістів «лектури» був перший директор Київського медичного інституту (1920–1921), завідувач кафедри факультетської хірургії професор Є. Г. Черняхівський [27]. Є заява Ф. П. Богатирчука від 6 листопада 1920 р. «Про доцільність викладання необов'язкових курсів: військово-польової рентгенології, професійних захворювань легень, рентгенодіагностики захворювань нервової системи» на кафедрі [13].

Ф. П. Богатирчук закінчив курси удосконалення лікарів-рентгенологів у Відні (1925). Вивчав рентгенологію у М. Гаудека і Г. Гольцкнехта. У Відні Федір Парфенович зустрічався зі своїм учителем Є. Ф. Вебером, який у листопаді 1921 р. залишив Київ.

29 листопада 1933 р. Ф. П. Богатирчук призначений на посаду приват-доцента кафедри рентгенології Київського медичного інституту. Він займався рентгенологією кісток і суглобів.

У травні 1934 р. згідно з постановою Президії Всеукраїнської академії наук (ВУАН) з ініціативи видатного вченого, державного і громадського діяча, президента академії, директора Інституту експериментальної біології та патології Наркомздор'я академіка О. О. Богомольця було засновано Інститут клінічної фізіології. Новостворений інститут очолив О. О. Богомольць. Інститут складався з 8 наукових відділів – еволюції функцій (завідувач – М. В. Єрмаков), порівняльної патології (завідувач – М. М. Сиротинін), патохімії (завідувач – Н. Б. Медведева), експериментальної патології (завідувач – М. М. Горев), серології (завідувач – академік О. О. Богомольць), експериментальної онкології (завідувач – Р. Є. Кавецький), гематології (завідувач – Н. Д. Юдіна), біофізики (завідувач – академік О. В. Леонтович); лабораторій і кабінетів – кабінет експериментальної морфології (завідувач – Є. О. Тартинов), лабораторія експериментальної ендокринології (завідувач – В. П. Комісаренко), лабораторія експериментального раку (завідувач – М. А. Магат).

У 1938 р. в інституті був організований кабінет рентгенології, який очолив Ф. П. Богатирчук [22].

У 1940 р. Ф. П. Богатирчук захистив дисертацію «Макро- та мікрорентгенографія при експериментальних вазографічних дослідженнях» на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук. Рецензентами дисертації були видатний фізіолог і нейрогістолог академік АН УРСР О. В. Леонтович, професор Є. О. Титаренко та завідувач кафедри рентгенології Київського медичного інституту професор О. Я. Богасєвський.

З початком війни Ф. П. Богатирчук залишився в Києві. Це був найтяжчий період його життя. У жовтні 1941 р. під час окупації Києва німецько-фашистськими загарбниками Ф. П. Богатирчук організував і очолив Український Червоний Хрест, при якому була лікарня. Важливим завданням Українського Червоного Хреста стало збирання продуктів харчування для військовополонених, які були покинуті своєю батьківщиною на свавілья долі. Доцільно відзначити, що в той час військовополоненим інших країн надавав допомогу Міжнародний Червоний Хрест, а мільйони радянських полонених через відмову Сталіна підписати Женевську конвенцію були приречені на голодну смерть.

Під час окупації Ф. П. Богатирчук був членом рейхскомісаріату України (Наддніпрянська Україна). До його складу входили бургомістри Києва історик Олександр Оглоблін, діяч ОУН Володимир Багазій і Леонтій Форостовський, голова Української національної ради професор М. Величківський, ректор Київського університету професор Костянтин Штепа, скульптор і режисер Іван Кавалерідзе, редактор газети «Українське слово» публіцист Іван Рогач, актор і диктор німецького радіо Всеволод Блюменталь-Тамарін, бургомістр Миколаєва поет Орест Масикевич, перший бургомістр Харкова професор Олексій Крамаренко, другий обер-бургомістр Харкова адвокат Олександр Семененко, останній обер-бургомістр Харкова хімік Павло Козакевич, письменник і публіцист, головний редактор газети «Волинь» Улас Самчук, командир Київського куреня Петро Захвалінський, сотник, співробітник СД Степан Сулятицький, начальник поліції м. Києва Анатолій Кабарда, перший комендант Київської поліції Андрій Орлик, президент Української головної визвольної ради Кирило Осьмак, бургомістр Полтави Ф. Борковський, бургомістр Дніпропетровська П. Т. Соколовський, письменник і публіцист, радянський розвідник Віктор Домонтович [21].

Тема «колабораціонізму» (тобто співпраці з окупантами) дуже делікатна і не може оцінюватися так однозначно, як це робилося за радянських часів (звичайно, не йдеться про беззаперечну участь у військових злочинах). Сьогоднішні оцінки, як правило, звучать цілком об'єктивно. Ось що пише Я. Черкаський: «Для людей типу Богатирчука, а таких були десятки тисяч, війна, що почалася нападом Німеччини на СРСР 22 червня 1941 року, була, можливо, і Великою, але зовсім не Вітчизняною, вона стала продовженням Громадянської війни. Їх звинувачували і продовжують нині звинувачувати

у зраді батьківщини, але СРСР, проти якого вони воювали, за батьківщину вони не вважали. Тут слід пам'ятати, що більшість «ідейних» колабораціоністів зовсім не були нацистами і себе з ідеологією Третього рейху не ототожнювали, наприклад, ті ж караїмці і балкарці, що піднесли Гітлеру золоту зброю, знати не знали про злочини нацистської Німеччини» [46].

У грудні 1941 р. Гітлер підписав секретний наказ про повну ліквідацію місцевих самоуправ і знищення їх керівників. Міський голова Києва В. Багазій був заарештований і розстріляний разом зі своїм 19-річним сином у Бабиному Яру. У лютому 1942 р. Український Червоний Хрест було закрито, а Ф. П. Богатирчука звинувачували «у зв'язках з радянськими партизанами» і заарештували. Він провів місяць у центральній київській тюрмі гестапо. Після виходу з гестапо Ф. П. Богатирчук очолив Інститут експериментальної і клінічної медицини, який був створений із декількох науково-дослідних інститутів (рентгеновського, експериментальної біології, фізіології і патології). В інституті працювали В. Брунст, М. Сиротинін, хірург Ш. Хахутов. Німці страшенно боялися епідемії висипного тифу, а в програмі досліджень інституту за пропозицією професора М. М. Сиротиніна (1896–1977) була запланована розробка сироватки проти цього інфекційного захворювання. Ф. П. Богатирчук займався дослідженням ракових пухлин і вважався відомим фахівцем у цій галузі в кінці війни.

У 1943 р. Ф. П. Богатирчук переїхав до Кракова. У 1944 р. він видав у Німеччині наукову працю «*Makro- und Mikrorontgenographie der Blutgefasse bei experimentellen Geschwulsten*» (13 сторінок). Ф. П. Богатирчук керував Українською Національною Радою, брав участь у роботі комітету визволення народів Росії, як член президії підписав Празький маніфест. Після завершення війни працював рентгенологом у шпиталі DP (*Displaced Person* – *переміщена особа*) в Байрейті (Баварія), був головою об'єднання українських лікарів американської окупаційної зони Німеччини.

У 1949 р. Ф. П. Богатирчук переїхав до Канади. Працював на медичному факультеті Університету Оттави спочатку викладачем, а з 1965 до 1979 р. – ординарним професором рентгеновської анатомії. У 1955 р. Ф. П. Богатирчука за наукові досягнення в дослідженні старіючого хребта людини було нагороджено найвищою відзнакою в радіології – золотою медаллю імені Альфреда Ернеста Барклая Британського інституту радіології. Використовуючи рентгеновські промені, учений описав патологічні зміни хребта людини. Результати його дослідження про еволюцію кальцію використовують у сучасній практичній медицині [35].

До 1952 р. Ф. П. Богатирчук працював директором радіо «Визволення», а у 1952 р. обраний головою Об'єднання українських федералістів-демократів, був редактором газет «Східняк» та «Федераліст Демократ».

Ф. П. Богатирчук був відомим шахістом: став чемпіоном Києва з шахів ще у 1911 р., був членом Всеросійського шахового союзу; майстром спорту

з шахів (1923), призером I Міжнародного турніру у Москві (1925), чемпіоном СРСР (1927), України з шахів (1937), багаторазовим чемпіоном Києва. У 1926 р. він видав перший підручник шахової гри українською мовою «Шахи. Підручник гри», обирався головою Шахової федерації України. На його рахунок були перемоги над М. Ботвінником, О. Альохіним, А. Рубінштейном, Ю. Боголюбовим та іншими великими шахістами [20]. На II Міжнародному шаховому турнірі в Москві у 1935 р. Ф. П. Богатирчук зробив почесні нічі з двома ексчемпіонами світу Е. Ласкером і Х. Р. Капабланкою. Він досяг хороших результатів на декількох чемпіонатах Канади і грав за її олімпійську команду в Амстердамі у 1954 р. Федір Парфенович мав звання міжнародного майстра з шахів.

В історії Ф. П. Богатирчук залишився не тільки визначним ученим, всесвітньо відомим шахістом, але і відомим громадським діячем. У Ф. П. Богатирчука була своя непроста та суперечлива модель розвитку України (він був прихильником української національної ідеї, однак виступав за національну автономію України у складі Російської Федерації). У 1978 р. Ф. П. Богатирчук видав книгу спогадів «Мой жизненный путь к Власову и Пражскому манифесту» (Сан-Франциско, видавництво «Союз борьбы за освобождение народов России»).

4 вересня 1984 р. Ф. П. Богатирчук помер на 92-му році життя в Оттаві (Канада). Його поховано на кладовищі «Пайнкрест». Поруч із Федором Парфеновичем похована і його дружина Ольга Володимирівна (31.01.1892 – 31.01.1990).

Донька Ф. П. Богатирчука Тамара Федорівна Єлецька (народилася в 1917 р. у Дніпропетровську, померла в 1998 р.) теж стала лікарем. Вона у 1940 р. з відзнакою закінчила Київський медичний інститут, вчилася в аспірантурі на кафедрі патологічної фізіології у члена-кореспондента АН УРСР професора Є. О. Татаринова (1892–1950). Після Другої світової війни Т. Ф. Єлецька працювала на кафедрі анатомії Університету Оттави (Канада).

У перші два десятиліття свого існування кафедра розвивалася, розширювалася, проводились наукові дослідження на актуальні теми, читалися необов'язкові (факультативні) приват-доцентські курси, писалися і захищалися дисертації (наприклад, докторські дисертації О. Я. Богаєвського і Ф. П. Богатирчука). Співробітники кафедри брали участь у роботі наукових форумів (V Всесоюзний з'їзд рентге-

нологів і радіологів (1928) у Києві, I (1934) та II (1936) Українські з'їзди рентгенологів і радіологів у Харкові, нейрорентгенологічна сесія (листопад 1936 р., Київ) та ін.). Наближалася Велика Вітчизняна війна. І дуже не просто склалася доля як самого Київського медичного інституту, так і співробітників кафедри рентгенології.

У роки Великої Вітчизняної війни керівництво кафедрою рентгенології в інституті, який евакуювався до Челябінська, було доручено доценту Л. М. Гершеновій. З 1944 р., після повернення інституту до Києва, кафедрою очолив доцент Микола Федорович Заркевич (1896–1985). Лекційний курс читався в аудиторіях теперішньої центральної міської клінічної лікарні, практичні заняття проводилися в клініках лікарні або в окружному військовому шпиталі. На жаль, невдовзі кафедра рентгенології була перетворена в доцентський курс при кафедрі пропедевтики внутрішніх хвороб. З появою штучних радіоактивних ізотопів і початком їх широкого використання з діагностичною та лікувальною метою в 1954 р. була створена радіологічна лабораторія.

У 1955 р. кафедра була відтворена і одержала назву **кафедра рентгенології та медичної радіології**. До 1963 р. нею керував доцент М. Ф. Заркевич. Основною темою наукових досліджень у ті роки було освоєння та удосконалення методики флюорографії. М. Ф. Заркевич займався питаннями рентгенодіагностики кісткової системи, легень, органів травлення. Першим в Україні він провів сканування щитоподібної залози та печінки. Микола Федорович був головним радіологом УРСР (1956–1963 рр.) та заступником голови Українського наукового медичного товариства рентгенологів і радіологів. З 1963 і до 1973 р. М. Ф. Заркевич очолював радіологічне відділення Київського науково-дослідного інституту експериментальної і клінічної онкології.

М. Ф. Заркевич був керівником кандидатських дисертацій у В. І. Мілька, В. М. Славнова, А. П. Лазаря, Д. С. Мечева та ін. Микола Федорович був полковником медичної служби, нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора та численними медалями. У 1958 р. співробітники кафедри М. Ф. Заркевич, В. І. Мілько, Л. Б. Пінчук, М. М. Попова та Л. Б. Триумфова видали перший «Посібник з медичної радіології» для студентів медичних вишів.

Перший завідувач кафедри професор Євген Фердинандович Вебер (1875–1947)

Професор Олексій Якович Богаєвський (1890–1959)

Професор Ф. П. Богатирчук (1892–1984)

Микола Федорович Заркевич (1896–1985)

Випробування першого гамма-терапевтичного апарату
ГУТ-Со-20 М. Ф. Заркевичем

М. Ф. Заркевич, В. І. Мілько, О. В. Епштейн, М. М. Попова та співробітники кафедри, 1957 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров Е. А. Русские в Северной Америке. Биографический словарь / под ред. К. М. Александрова, А. В. Терещука. Хэмден; Сан-Франциско; Санкт-Петербург. 2005. 599 с.
2. Богаєвський О. Я. Рентгенодіягностика carcinomatis mammae. *Українські медичні вісті*. 1929. № 7–10. С.101–103.
3. Богаєвський О. Я. Рентгендослідження Маммае. У кн. Праці Київського державного медичного інституту. *Державне медичне видавництво*. 1935. Т.1. С. 127–130.
4. Богаєвський О. Я., Сикорський О. Г. До питання про походження osteodystrophia fibrosa cystica localisata. У кн. Праці Київського державного медичного інституту. *Державне медичне видавництво*. 1936. Т.2. С. 103–106.
5. Богаєвський О. Я. Розвиток ліктьового суглоба в рентгенологічному зображенні (Дитячий та юнацький вік). У кн. Праці Київського державного медичного інституту. *Державне медичне видавництво*. 1936. Т.2. С. 160–168.
6. Богатырчук Ф. П. Рентгеноскопический симптом Вебера при начальных карциномах пищевода. *Київський медичний журнал*. 1929. №4. С. 17–21.
7. Бойчак М. П. История киевского военного госпиталя. Книга II. *Киевский военный госпиталь в первой половине XX века*. К.: Пресса Украины, 2006. 776 с.
8. Бойчак М. П. История киевского военного госпиталя. Книга V. *Диагностические и вспомогательные подразделения. Госпитальные храмы. Подготовка кадров*. К.: Пресса Украины, 2009. 560 с.
9. Вебер Е. Ф. Къ вопросу объ острой метгемоглобинемии. Киев, 1909. 146 с.
10. Ганіткевич Я. Олексій Богаєвський – один з перших українських вчених-рентгенологів. У кн. *Українські лікарі-вчені першої половини XX століття та їхні наукові школи. Біографічні нариси та бібліографія*. Львів, 2002. С. 483–486.
11. ДАК Ф. Р-352, оп. 1, с.3.
12. ДАК Ф. Р-352, оп.1, с. 5.
13. ДАК Ф. Р-352, оп. 5, с. 115.
14. ДАК Ф. Р-352, оп.1, с. 139.
15. ДАК Ф. Р-352, оп. 1, с. 1055.
16. ДАК Ф. Р-352, оп. 1, с. 1768.
17. ДАК Ф. 16, оп. 465, т.1, с. 6166.
18. ДАК Ф.16, оп. 465, д. 6307.
19. Другий український з'їзд рентгенологів і радіологів. Харків, 17–21 грудня 1936 р. Тези доповідей. *Держмедвидав*, 1936.
20. Кайгородский Н. Персона нон грата советских шахмат. *Спорт*. 20 вересня 2006 р.
21. Київ у дні нацистської навали за документами радянських спецслужб. Науково-докум. видання. / ред. В. М. Литвин, В. А. Смолій та ін. Київ-Львів, 2003. 526 с.
22. Костюк П. Г., Сагач В. Ф., Киенко В. М., Ткаченко М. М. Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України – 75 років. *Фізіологічний журнал*, 2009. Т.55, №3. С. 3–25.

REFERENCES

1. Aleksandrova KM, editor. Russkye v Severnoi Amerike. [Russians in North America]. Biographical Dictionary. San-Frantsysko; Sankt-Peterburh: 2005;599. (In Russian)
2. Bohaievskiy OI. Renthenodiagnostyka carcinomatis mammae [X-ray diagnostics of carcinomatis mammae]. *Ukrainian medical news*.1929;7–10:101–3. (In Ukrainian).
3. Bohaievskiy OI. Renthendoslidzhennia Mammae. [X-ray Mammae]. In the book of works of the Kyiv State Medical Institute. *State medical view*. 1935;1:127–30. (In Ukrainian).
4. Bohaievskiy OI, Sykorskyi OH. Do pytannia pro pokhodzhennia osteodystrophia fibrosa cystica localisata. [On the question of the origin of osteodystrophia fibrosa cystica localisata]. In the book of works of the Kyiv State Medical Institute. *State medical view*. 1936;2:103–6. (In Ukrainian).
5. Bohaievskiy OI. Rozvytok liktovoho suhloba v renthenolohichnomu zobrazhenni (Dytiachyi ta yunatskyi vik). [Development of the elbow joint in the X-ray image (Children and adolescents)]. In the book of works of the Kyiv State Medical Institute. *State medical view*. 1936;2:160–8. (In Ukrainian).
6. Bohatyrchuk FP. Renthenoskopycheskyi symptom Vebera pry nachalnykh kartsynomakh pyshchevoda. [Weber's X-ray symptom in primary esophageal carcinomas]. *Kiev Medical Journal*. 1929;4:17–21. (In Ukrainian).
7. Boichak MP. Ystoryia kyeviskoho voennoho hospytalia. [History of the Kiev military hospital]. 2th ed. Kiev military hospital in the first half of the 20th century. Kiev: *Press of Ukraine*. 2006;776. (In Russian).
8. Boichak MP. Ystoryia kyeviskoho voennoho hospytalia. [History of the Kiev military hospital]. 5th ed. Diagnostic and support units. Hospital temples. Personnel training. Kiev: *Press of Ukraine*. 2009;560. (In Russian).
9. Veber EF. K voprosu ob ostroi methemoglobinyemii. [On the issue of acute methemoglobinemia]. Kiev: 1909;146. (In Russian).
10. Hanitkevych Ya. Oleksii Bohaievskiy – ody z pershykh ukrainskykh vchenykh-renthenolohiv. [Oleksiy Bogaievskiy is one of the first Ukrainian roentgenologists]. At the book *Ukrainian doctors of the first half of the twentieth century and scientific schools*. Biographic drawing and biography. Lviv: 2002;483–6. (In Ukrainian).
11. ДАК Ф. Р-352, оп. 1, с.3.
12. ДАК Ф. Р-352, оп.1, с. 5.
13. ДАК Ф. Р-352, оп. 5, с. 115.
14. ДАК Ф. Р-352, оп.1, с. 139.
15. ДАК Ф. Р-352, оп. 1, с. 1055.
16. ДАК Ф. Р-352, оп. 1, с. 1768.
17. ДАК Ф. 16, оп. 465, т.1, с. 6166.
18. ДАК Ф.16, оп. 465, д. 6307.
19. Tezy dopovidei. [Abstracts]. Second Ukrainian Congress of Radiologists and Radiologists. Kharkiv: December 17–21. *Derzhmedvydav*. 1936. 2003;526. (In Ukrainian).

23. Лединыш Я. Д. Профессор Е. Ф. Вебер. Из истории медицины. *Сборник статей XII*. Рига: Авотс, 1980. С. 161–167.
24. Материалы по истории рентгенологии в СССР / под ред. С. А. Рейнберга. Москва, 1948. 323 с.
25. Медичний poradnik. Довідник з клінічної медицини для лікарів / за ред. проф. О. Богаєвського, М. Губергріца, М. Левитського та ін. *Державне видавництво України*, 1929. 922 с.
26. Медичний poradnik. Довідник з клінічної медицини для лікарів / за ред. проф. О. Богаєвського, М. Василенка, М. Губергріца та ін. К.: *Державне медичне видавництво УРСР*, 1940. – 790 с.
27. Москаленко В. Ф., Полякова І. М. Біографічний словник завідувачів кафедр та професорів Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (1841–2006). Київ: Книга плюс, 2006. 304 с.
28. Немиро Е. А., Озолиня З. Я. Из истории кафедры рентгенологии и радиологии Рижского медицинского института. Из истории медицины. *Сборник статей XII*. Рига: Авотс, 1980. С. 93–98.
29. Пятый Всесоюзный съезд рентгенологов и радиологов в Киеве 18–23 мая 1928 г. *Вестник рентгенологии и радиологии*, 1929. Т.7,(6). С. 489–529.
30. Рожкова Н. И. «Исцеляющие лучи» на страже женского здоровья. *Радиология–практика*. 2006. №1. С. 4–8.
31. Семенова Л. С. Суставно-связочный аппарат человека в онтогенезе. *Известия Академии педагогических наук РСФСР*, 1958. вып. 97. С.198–206.
32. Сикорський О. Г. Про значення рентген-дослідження при ниркових камінцях. *Українські медичні вісті*, 1929. № 7–10. С. 244–250.
33. Страдынь П. И. Из переписки с советскими учеными-медиками в период 1945–1958 гг. П. И. Страдынь – С. А. Рейнбергу. В кн.: П. И. Страдынь. Избранные труды III. Онкология, организация здравоохранения и история медицины. *Материалы личного архива*. Рига: Зинатне, 1965. 652 с.
34. Ткаченко М. М., Топчий Т. В. Зародження київської радіологічної школи. Кафедра радіології та радіаційної медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця у 1917–1941 роках. *Український радіологічний журнал*. 2009. Т. 17,(2). С. 233–238.
35. Ткаченко М. М., Топчий Т. В. Забуті імена. Професор Федір Парфенович Богатирчук. *Науковий вісник Національного медичного університету імені О. О. Богомольця*, 2010. № (28). С. 257–261.
36. Ткаченко М. М., Топчий Т. В. Євген Фердинандович Вебер – засновник кафедри рентгенології у Київському медичному інституті. *Науковий вісник Національного медичного університету імені О. О. Богомольця*, 2010. №3(30).
37. Ткаченко М. М., Топчий Т. В. Забуті імена. Професор Олексій Якович Богаєвський. *Науковий вісник Національного медичного університету імені О. О. Богомольця*, 2011. №1(32). С. 221–225.
38. Ткаченко М. М., Топчий Т. В. До 90-річчя від дня народження Василя Івановича Мілька.
20. Kaihorodskiy N. Persona non hrata sovetskykh shakhmat. [Persona non grata of Soviet chess]. *Sport*. 2006; September 20. (In Russian).
21. Lytvyn VM, Smolii VA, editors. Kyiv u dni natsytskoi navyly za dokumentamy radianskykh spetssluzh. [Kyiv in the days of the Nazi invasion according to the documents of the Soviet special services]. Scientific and documentary publication. Kyiv-Lviv: 2003;526. (In Ukrainian).
22. Kostyuk PH, Sahach VF, Kyienko VM, Tkachenko MM. Instytutu fiziologii imeni O. O. Bohomoltsia NAN Ukrainy – 75 rokov. [Institute of Physiology named after O. O. Bogomolets of the National Academy of Sciences of Ukraine – 75 years]. *Physiological Journal*. 2009;55(3):3–25. (In Ukrainian).
23. Ledynsh YaD, Veber EF. Yz ystoryy medytsyny. [From the history of medicine]. Collection of articles XII. Riga: Avots. 1980. p. 161–7. (In Russian).
24. Reinberha SA, editor. Materyaly po ystoryy renthenolohyy v SSSR. [Materials on the history of radiology in the USSR.]. Moscow: 1948;323. (In Russian).
25. Bohaievskoho O, Huberhritsa M, Levytskoho M, editors. Medychnyi poradnyk. [Medical advisor]. Clinical Medicine Handbook for Physicians. *State Publishing House of Ukraine*. 1929;922. (In Ukrainian).
26. Bohaievskoho O, Vasylenka M, Huberhritsa M, editors. Medychnyi poradnyk. [Medical advisor]. Clinical Medicine Handbook for Physicians. *State Medical Publishing House of the USSR*. 1940;790. (In Ukrainian).
27. Moskalenko VF, Poliakova IM. Biohrafichnyi slovnyk zaviduvachiv kafedr ta profesoriv Natsionalnoho medychnoho universytetu imeni O. O. Bohomoltsia (1841–2006). [Biographical dictionary of heads of departments and professors of the National Medical University named after O. O. Bogomolets (1841–2006)]. Kyiv: *Book Plus*. 2006;304. (In Ukrainian).
28. Nemyro EA, Ozolynia Zla. Yz ystoryy kafedry renthenolohyy y radyolohyy Ryzhskoho medytsynskoho ynstytuta. [From the history of the Department of Radiology and Radiology of the Riga Medical Institute]. From the history of medicine. Collection of articles XII. Riga: Avots. 1980;93–8. (In Russian).
29. Piatyi Vsesoiuznyi sezd renthenolohov y radyolohov v Kyeve 18–23 maia 1928 h. [Fifth All-Union Congress of Radiologists and Radiologists in Kiev on May 18–23, 1928]. *Bulletin of Radiology and Radiology*. 1929;7(6):489–529. (In Russian).
30. Rozhkova NY. «Ytselaiushchye luchy» na strazhe zhenskoho zdorovia. [«Healing rays» on the guard of women's health]. *Radiology-practice*. 2006;1:4–8. (In Russian).
31. Semenova LS. Sustavno-sviazochnyi apparat cheloveka v ontohenese. [Articular-ligamentous apparatus of a person in ontogenesis]. *Bulletin of the Academy of Pedagogical Sciences of the RSFSR*. 1958;97:198–206. (In Russian).
32. Sykorskyi OH. Pro znachennia renthen-doslidzhennia pry nyrkovykh kamintsiakh. [About the meaning of X-ray dosage at nirkovy stones]. *Ukrainian medical news*. 1929;7–10:244–50. (In Ukrainian).
33. Stradyn PY. Yz perepysky s sovetskyymi uchenymy-medykamy v peryod 1945–1958 hh.

Український радіологічний журнал, 2011. Т.19(2). С. 244–249.

39. Ткаченко М. М., Топчий Т. В. Фундатори київської рентгенологічної школи. *Променева діагностика, променева терапія*, 2012. №1. С. 82–93.

40. Труды первой украинской конференции рентгенологов и онкологов. Харьков, 1934. В кн. Рентгенология и онкология / под ред. проф. Г. Н. Хармандарьяна и доц. Б. М. Варшавского). *Госмедиздат УССР*, 1937. 335 с.

41. ЦДАВО Ф. 166, оп. 2, с. 44.

42. ЦДАВО Ф. 166, оп. 2, с. 422.

43. ЦДАВО Ф. 166, оп. 2, с. 442.

44. ЦДАВО Ф. 166, оп. 2, с. 444.

45. Чеботарёв Д. Ф. Воспоминания. Киев: ИПЦ АЛКОН НАН Украины, 2008. 304 с.

46. Черкаський Я. «Радянські Гітлерівці». *Російська Німеччина*, 2005. №№ 25–26.

47. Belousow C. G. Русская академическая группа в США. Записки. Том VI. New York: 1972. С. 321–324.

P. Y. Stradyn – S. A. Reinberhu. [From correspondence with Soviet medical students in the period 1945–1958. P. I. Stradyn – S. A. Reinberg]. In the book P. I. Stradin. Selected Works III. Oncology, healthcare organization and history of medicine. Personal archive materials. Riga. *Zinatne*. 1965;652. (In Russian).

34. Tkachenko MM, Topchii TV. Zarodzhennia kyivskoi radiolohichnoi shkoly. [Origin of Kyiv radiological school]. Department of Radiology and Radiation Medicine of the National Medical University named after O. O. Bogomolets in 1917–1941. *Ukrainian Journal of Radiology*. 2009;17(2):233–8. (In Ukrainian).

35. Tkachenko MM, Topchii TV. Zabuti imena. Professor Fedir Parfenovych Bohatyrychuk. [Forgotten names. Professor Fedir Parfenovych Bohatyrychuk]. *Scientific Bulletin of the National Medical University named after O. O. Bogomolets*. 2010;1(28):257–61. (In Ukrainian).

36. Tkachenko MM, Topchii TV. Yevhen Ferdynandovych Veber – zasnovnyk kafedry renthenolohii u Kyivskomu medychnomu instytuti. [Ferdinandovich Weber – Head of the Department of Radiology at the Kiev Medical Institute]. *Scientific Bulletin of the National Medical University named O. O. Bogomolets*. 2010;3(30). (In Ukrainian).

37. Tkachenko MM, Topchii TV. Zabuti imena. Professor Oleksii Yakovych Bohaievskiy. [Forgot the name. Professor Oleksiy Yakovych Bogaevsky]. *Scientific Bulletin of the National Medical University named O. O. Bogomolets*. 2011;1(32):221–5. (In Ukrainian).

38. Tkachenko MM, Topchii TV. Do 90-richchia vid dnia narodzhennia Vasylia Ivanovycha Milka. [Until the 90th anniversary of the day of the people of Vasyl Ivanovich Milka] *Ukrainian Radiological Journal*. 2011;19(2):244–9. (In Ukrainian).

39. Tkachenko MM, Topchii TV. Fundatory kyivskoi renthenolohichnoi shkoly. [Fundators of the Kiev X-ray School]. *Promeneva diagnostics, exchange therapy*. 2012;1:82–93. (In Ukrainian).

40. Trudy pervoi ukraynskoj konferentsyy renthenolohov y onkolohov. Kharkov, 1934. [Proceedings of the first Ukrainian conference of radiologists and oncologists. Kharkov, 1934]. In the book. Radiology and oncology (collection edited by Prof. G. N. Harmandaryan and Docent B. M. Varshavsky). *Gosmedizdat of the Ukrainian SSR*. 1937:335. (In Russian).

41. ЦДАВО Ф. 166, оп. 2, с. 44.

42. ЦДАВО Ф. 166, оп. 2, с. 422.

43. ЦДАВО Ф. 166, оп. 2, с. 442.

44. ЦДАВО Ф. 166, оп. 2, с. 444.

45. Chebotarëv DF. Vospomynanyia. [Memories]. Kiev: *IPC ALKON NAS of Ukraine*. 2008;304. (In Russian).

46. Cherkaskyi Ya. «Radianski Hitlerivtsi». [«Soviet Nazis»]. *Russian Germany*. 2005;25–26. (In Ukrainian).

47. Belousow CG. Russkaia akademycheskaia hruppa v SshA. [Russian academic group in the USA]. Transactions. Volume VI. New York. 1972;321–4. (In Russian).

Конфлікт інтересів

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

Conflict of interest

The author declare no conflict of interest.

Інформація про фінансування

Дана робота не мала державного фінансування.

Funding information

The study was not government-funded.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ткаченко Михайло Миколайович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри радіології та радіаційної медицини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця Міністерства охорони здоров'я України, Київ, Україна;
e-mail: mtkachenkodeprrm@gmail.com,
моб.: +38(050) 011-18-33.

***Внесок автора:** робота є одноосібною працею автора.*

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tkachenko Mykhailo Mykolaiovych – Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of Radiology and Radiation Medicine Department of O. O. Bogomolets National Medical University of Ministry of Health of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
e-mail: mtkachenkodeprrm@gmail.com,
tel.: +38(050) 011-18-33.

***Author contributions:** The paper is the author's sole study.*